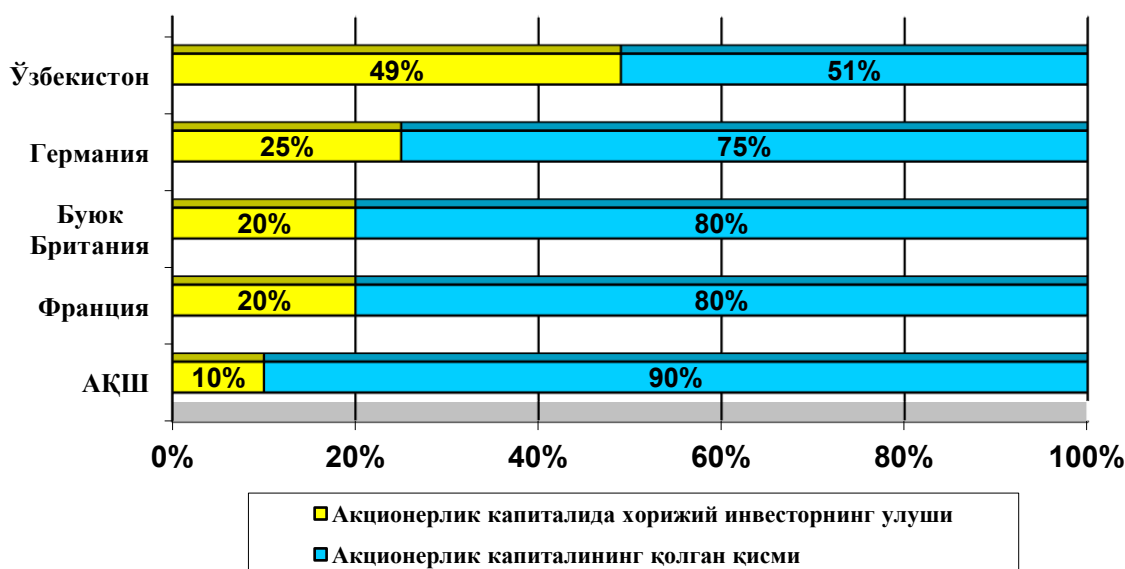

4.2. Ўзбекистон Республикасида хорижий инвестициялар кўлами ва оқимини оширишнинг концептуал жиҳатлари

Хорижий инвесторларнинг ўз мамлакати иқтисодиётига қараганда бошқа мамлакатларнинг иқтисодиётига сармояларни киритишига ундайдиган ягона куч – юқори фойда олишдир. Шу боисдан, инвестициялар самарадорлигини баҳолаш, уни қиймат ва сифат жиҳатидан таҳлил қилиш қийин амаллардан ҳисобланади.

Масалан, хорижий норезидентлар томонидан амалга оширилаётган инвестицион лойиҳа самарадорлигини баҳолаш бир қанча узлуксиз босқичларни қамраб олган жараёнларни таҳлил қилишни тақазо этади. Бу – инвестицион лойиҳанинг техник-иқтисодий асосномасидан тортиб, уни ишга туширишгача бўлган жараёнларни мониторинг қилиб боришни ва пировардида иқтисодий натижанинг кўлами билан киритилган инвестициянинг дастлабки қиймати ўртасидаги харажатларни таққослашни талаб этади. Бунда энг асосийси альтернатив харажатлар инобатга олинади.

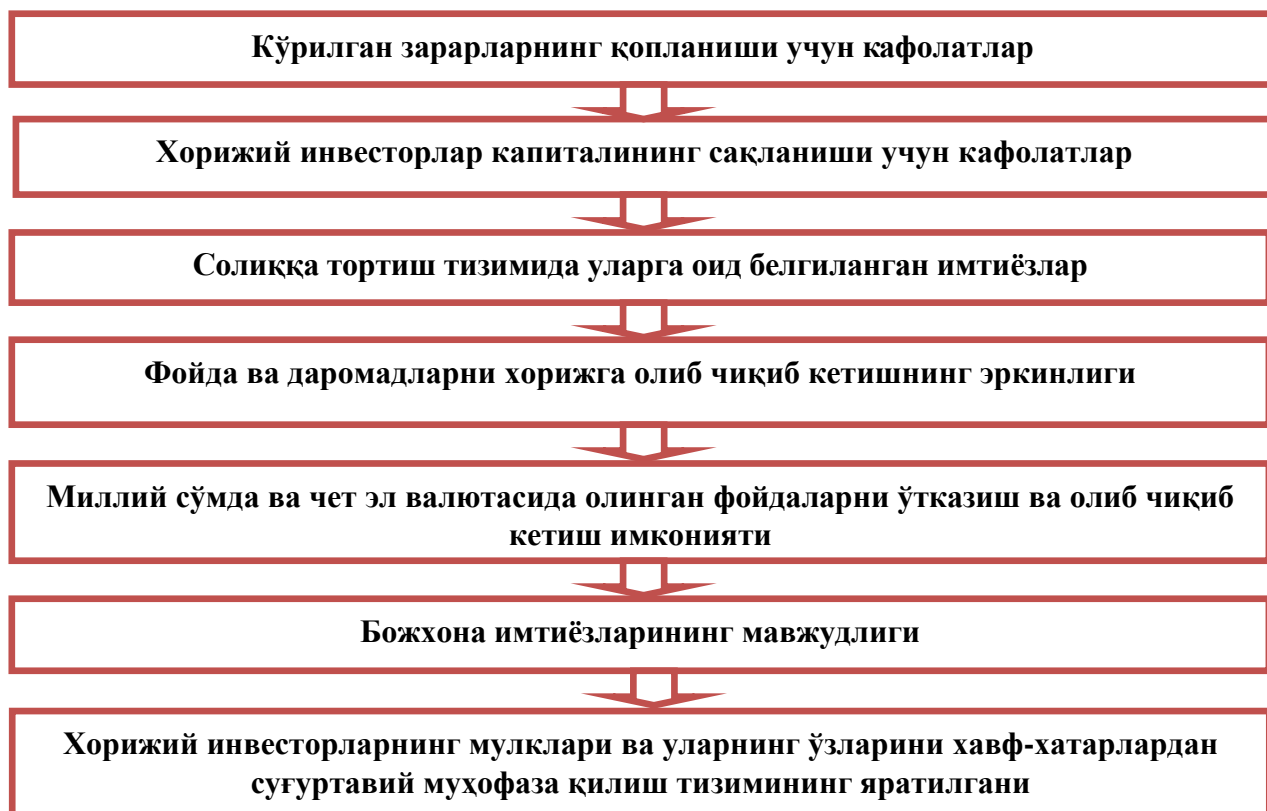
Ўзбекистон Республикасида иқтисодиётнинг устувор тармоқларини ривожлантириш учун хорижий инвестицияларни жалб қилиш сиёсати мавжуд маблағлардан, вақтдан ва имкониятлардан самарали фойдаланишга, мавжуд шарт-шароитлардан келиб чиқиб бойликларни самарали жойлаштиришга ва шу йўл билан республика иқтисодиётини кўтаришга, унинг жаҳон иқтисодий тизимига қўшилишига, рағбатлантириш йўли билан инвестицияларни иқтисодиётнинг устувор тармоқларига жалб қилишга ҳамда улардан самарали фойдаланишга қаратилган.

4.2.1-расм. Бир қатор мамлакатларда акционерлик капиталида хорижий инвесторнинг назорат қилиш ҳуқуқини бериш ҳиссаси.

Халқаро статистикада инвестицияларни тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар турига киритиш бўйича ҳар хил ёндашувлар мавжуд. Хорижий инвесторлар томонидан назорат қилиш ҳуқуқини белгиловчи кўрсаткич сифатида улар эга бўлган акционерлик капиталининг ҳиссаси кўрсаткичидан фойдаланилади (4.2.1-расм).

Бу кўрсаткич АҚШда 10 фоиз, Франция ва Буюк Британияда 20 фоизга яқин, Германияда 25 фоиздан 50 фоизгача, Ўзбекистонда эса 49 фоиз даражасида белгиланган. Шунингдек, шу корхонанинг бошқарувида бевосита амалга ошириладиган инвестицияларнинг узок муддатли эканлиги ҳам унинг муҳим белгиларидан биридир. Инвестициянинг бу кўриниши таваккалчиликни, инвестициялардан фойдаланиш самарадорлиги учун масъулиятни давлат ва аҳоли зиммасига юкламасдан, балки уларни тадбиркорлик тизимлари ўртасида тақсимлаш энг яхши ва синалган усул ҳисобланади.

4.2.2-расм. Ўзбекистон Республикасида яратилган имтиёзли молиявий шароитлар.

Бугунги кунда хорижий инвестицияларни янада кенгрок миқёсда жалб қилиш, уларнинг ўзлик маблағларини мамлакатимиз иқтисодиёти учун сарфлашга қизиқтириш мақсадида қонун асосида улар учун имтиёзли молиявий шароитлар яратилган. Улар қуйидаги чизмада ўз ифодасини топган.

Ўзбекистонда хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналарнинг бир маромда фаолият юритиши ва инвесторларнинг ҳуқуқлари ҳимоя қилиниши учун меъёрий ҳужжатлар қабул қилинган. Жумладан, 1998 йил 30 апрелда қабул қилинган «Чет эл инвестициялари тўғрисида»ги, «Чет эллик

инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунлари ҳамда Солиқ кодекси чет эл сармояларини амалга оширишнинг ҳуқуқий асослари ва тартибини белгилаб беради. Ҳозирга келиб, Ўзбекистон ҳудудида хорижий компаниялар фаолиятининг ҳуқуқий асосларини шакллантириш жараёни асосан ниҳоясига етказилди ва амалда қўлланилмоқда. Бу фаолиятни рағбатлантиришга йўналтирилган чора-тадбирларнинг қуйидаги тизими ишлаб чиқилган:

- хусусийлаштириш жараёнида хорижий инвестицияларнинг қатнашиши;
- техникавий қайта қуролланиш;
- халқ истеъмоли ва экспортга мўлжалланган маҳсулотлар ишлаб чиқаришни рағбатлантириш.

Ўзбекистон Республикаси хорижий инвестицияларни миллийлаштириш ва реквизиция қилинмаслигига кафолат беради. Хорижий инвесторларнинг қонуний фаолиятлари доирасида олган даромадлари хорижий валютада, чегараланмаган миқдорда чегарадан олиб ўтишлари давлат томонидан кафолатланади.

Ўзбекистон Республикасида хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва ўзлаштириш мақсадида инвесторларга бир қатор имтиёзлар (иқтисодий платформа) берилади. Хорижий инвестициялар билан ташкил этилган корхоналар (савдо, воситачилик, хом ашё етказиб берувчилардан ташқари) рўйхатдан ўтган кундан бошлаб:

- даромад (фойда) солиғидан биринчи йил 25 фоиз қисмидан, иккинчи йил 50 фоиз қисмидан, учинчи йил 100 фоиз озод қилинади, қишлоқ ҳудудида эса биринчи йилдан 100 фоиз;
- мулк солиғидан 2 йилга;
- ишлаб чиқарган маҳсулотининг 30 фоиздан ортиғи экспортга чиқарилса, 50 фоиз даромад солиғидан (фойда солиғи), 15-30 фоиз экспортга чиқарилса, 30 фоиз даромад (фойда) солиғидан;
- ишлаб чиқариш билан банд бўлса, ер солиғидан 2 йилга озод қилинади.

Ўзбекистон Республикасида алоҳида соҳаларга имтиёзлар бериш кўзда тутилган. Унга кўра нефть ва газ қонларини очиш ва қидириш ишларига хорижий компанияларни жалб қилган корхоналар ушбу ишларни амалга ошириш даврида барча солиқлардан, шунингдек, ушбу ишларни амалга ошириш учун зарур ускуналарни импорт қилишда божлардан озод қилинади.

Мазкур соҳа корхонаси чет эллик ҳамкорлар билан бирга очилса:

- нефть ва газ қазиб чиқарилган кундан бошлаб 7 йилга даромад (фойда) солиғидан;
- хорижий ҳамкорлар улуши капиталидан олинандиган даромад ва мулк солиғидан озод қилинади.

Енгил саноат соҳасида:

- тайёр маҳсулот ишлаб чиқарувчи корхоналар қўшимча қиймат солиғидан ташқари барча солиқлардан озод қилинади;
- ўз эҳтиёжи учун ишлаб чиқариш ускуналари, эҳтиёт қисмларини импорт қилишда корхоналар божхона тўловларидан озод қилинади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 11 апрелдаги “Тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этишни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони мамлакатимизда инвестиция муҳитини янада яхшилаш, хусусийлаштириш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник жиҳатдан қайта жиҳозлаш ва реконструкция қилиш, республиканинг ортиқча ишчи кучи мавжуд бўлган минтақаларида янги иш жойларини яратиш дастурларини амалга оширишга тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни кенг жалб этиш, шунингдек, хорижий инвесторлар учун ишончли ҳуқуқий ҳимоя ва кафолатларни таъминлашга қаратилган.

Унга кўра, тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этадиган иқтисодий тармоқлари корхоналари асосий фаолияти бўйича даромад солиғи, мулк солиғи, ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш ва ҳудудларни ободонлаштириш солиғи, микрофирма ва кичик корхоналар учун белгиланган ягона солиқ тўлашдан, шунингдек, Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар тўлашдан хорижий инвестициялар ҳажми куйидагича бўлганда озод қилинади:

- 300 минг АҚШ долларидан 3 миллион АҚШ долларигача – 3 йил муддатга;

- 3 миллиондан ортиқ АҚШ долларидан 10 миллион АҚШ долларигача – 5 йил муддатга;

- 10 миллион АҚШ долларидан ортиқ бўлганда – 7 йил муддатга.

Иқтисодий эркинлаштириш ва чет эл инвестицияларини жалб қилишнинг кенгайиб бориши даражасига қараб инвестиция фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш, бевосита чет эл инвестицияларини янги лойиҳаларга, шунингдек, хусусий тадбиркорлик субъектларининг катта қисмини инвестиция фаолиятига жалб қилишни ҳам назарда тутди. Бунда чет эл инвестициялар оқимини рағбатлантириш, шу билан бирга, миллий иқтисодий субъектларининг бу фаолиятда иштирок этишини тақдирлаш муҳим ўрин тутди.

Ўзбекистон Республикасида чет эл инвестицияларини тартибга солиш ва жалб этиш билан шуғулланадиган расмий муассасалар 4.2.1-жадвалда келтирилган.

Ўзбекистон жаҳон ҳамжамияти олдида ўзининг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражаси, географик жойлашиши, табиий ресурсларининг таркиби ва захираси, ҳукумат томонидан олиб борилаётган иқтисодий сиёсати билан жонли қизиқиш уйғотади.

4.2.1-жадвал

Ўзбекистон Республикасида чет эл инвестицияларини тартибга солиш ва жалб этиш билан шуғулланадиган расмий муассасалар

№	Расмий муассаса номи	Муассасанинг чет эл инвестицияларини тартибга солиш ва жалб этиш билан боғлиқ фаолият доираси
1.	Вазирлар Маҳкамасининг ташқи иқтисодий фаолиятни	Қуйидаги жорий жараёнларни мувофиқлаштиради: - инвестиция фаолиятини, биринчи навбатда, чет эл инвестициялари билан амалга ошириладиган лойиҳаларни

мувофиқлаштириш департаменти	давлат томонидан қўллаб-қувватлаш бўйича зарур ҳукумат қарорларини ишлаб чиқиши; - давлат бошқаруви идоралари, вазирликлар ва идоралар ишини ташиқил этиши.
2. Иқтисодиёт вазирлиги	<i>Инвестиция сиёсатини ва дастурларини ишлаб чиқиши</i>
3. Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги	- <i>Мамлакат ва хориж инвесторларининг инвестиция таклифлари тўғрисида маълумотлар банкни шакллантириши;</i> - <i>инвестиция муҳитини ўрганиши;</i> - <i>хорижий инвесторларга ахборот ва бошқа хизматлар кўрсатиши;</i> - <i>инвестиция лойиҳаларини амалга оширишида мамлакат ва хориж инвесторларига ёрдам кўрсатиши;</i> - <i>чет эл капитали иштирокида амалга ошириладиган инвестиция лойиҳаларининг бажарилишини кузатиши (мониторинг);</i> - <i>корхоналарни ташқи иқтисодий фаолият иштирокчилари тарзида рўйхатга олиши ва хорижий компаниялар ваколатхоналарини аккредитациялаши.</i>
4. Давлат мулкни бошқариш давлат қўмитаси	<i>Давлатга тегишли мулкни хусусийлаштириши ва тасарруф этиши жараёнларида чет эл инвестицияларини тартибга солиши.</i>
5. Молия вазирлиги	<i>Қарз сиёсати ва ҳукумат кафолатларини бериши.</i>
6. Адлия вазирлиги	<i>Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарни рўйхатга олиши.</i>
7. Ташқи ишлар вазирлиги	<i>Хорижий инвесторларга ва Ўзбекистонда ишлаётган хорижий фуқароларга визалар бериши.</i>
8. Ички ишлар вазирлиги	<i>Хорижий инвесторларни ва Ўзбекистонда ишлаётган хорижий фуқароларни турар жойи бўйича рўйхатга олиши.</i>
9. Давлат солиқ қўмитаси	<i>Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарни солиққа тортиши ва уларнинг божхона билан боғлиқ фаолиятини тартибга солиши.</i>
10. Марказий банк	<i>Конвертация тартиб-қоидаларини, шунингдек, унинг ўтказилишини, валюта маблағларидан фойдаланишини тартибга солиши, қарз сиёсати.</i>
11. Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки	<i>Ташқи иқтисодий фаолиятга банк хизмати кўрсатиши ва лойиҳани молиялашни амалга ошириши.</i>
12. «Ўзбекинвест» давлат суғурта компанияси ва «Ўзбекинвест-интернешнл» қўшма корхонаси	<i>Чет эл инвестицияларини инвестиция таваккалчилигидан ва хавф-хатарлардан суғурталаши.</i>
13. «Ўзбекинвестлойиҳа» миллий инжиниринг компанияси	<i>Дастлабки техник-иқтисодий асосномани ва инвестиция лойиҳалари техник-иқтисодий асосномаларини тайёрлаши.</i>
14. Давлат мулки қўмитаси ҳузуридаги қимматли қоғозлар бозори фаолиятини мувофиқлаштириш ва назорат қилиш маркази	<i>Қимматли қоғозлар бозорини шакллантириши, ривожлантириши, назорат қилиши ва тартибга солиши соҳаларида давлат сиёсатини амалга ошириши. Мамлакат ва хорижий эмитентларнинг қимматли қоғозларини сотиб олиши орқали мажмуа инвестицияларини амалга ошириши.</i>

Хорижий инвестициялар иштирокидаги янги корхоналар сонининг тобора ортиб бориши ва янгиларининг барпо этилиши иқтисодий ривожланишнинг гарови эканлиги олдинги параграфларда зикр этилди. Таъкидланганидек, мамлакатимизга хорижий сармояларни жалб этаётган корхоналарни иқтисодий рағбатлантириш ва зарурий шароитларни яратиб бериш муҳим масалалардан бири ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 7 январдаги ПҚ-1464-сон Қарорида мамлакатимизда 2011-2015 йилларда ислохотларни янада чуқурлаштириш ва кенгайтириш, иқтисодиётни либераллаштириш ва модернизация қилиш, қулай тадбиркорлик фаолиятини шакллантиришнинг қуйидаги устувор йўналишлари белгилаб берилди:

- ҳуқуқий базани янада ривожлантириш ва янги қонунлар қабул қилиш;
- мамлакатимизда ва ҳудудларда ҳар томонлама қулай бизнес муҳитини яратиш;
- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш мақсадида солиқ ва бошқа тўловлар бўйича қулай шароит яратиш, имтиёз ва преференциялар бериш;
- молия-банк тизимини либераллаштириш, молия ва кредит ресурслари бозорини мустақамлаш ва ривожлантириш;
- фаол инвестиция сиёсатини амалга ошириш ҳисобига иқтисодиётни модернизация қилиш ва унинг таркибини диверсификация қилиш;
- ташқи иқтисодий фаолиятни янада либераллаштириш, унда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг кенг иштирокини таъминлаш.

Ҳозирги кунда республикаимизда инвестиция фаолиятини молиялаштиришнинг қуйидаги манбалари мавжуддир:

1. Корхона ва жисмоний шахслар жамғармалари.
2. Банк кредитлари ҳисобидан молиялаштириш.
3. Давлат бюджети ва бюджетдан ташқари фондлар маблағлари ҳисобига молиялаштириш.
4. Хорижий инвестициялар.

4.2.2-жадвал

2010-2020 йилларда инвестициялар таркибининг ўзгариши, фоизда¹

Молиялаштириш манбалари	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Давлат бюджети	5,2	5,5	4,7	5,0	4,2	4,2	4,3	4,8	4,5	9,0	6,5
Чет эл инвестициялари	26,4	19,8	19,0	18,1	18,5	18,5	20,7	23,8	24,3	43,6	42,9
Корхоналар ва аҳоли маблағлари	52,5	57,1	56,0	57,9	57,6	56,2	54,4	47,3	42,0	29,3	34,6

¹ Давлат статистика қўмитаси ахборотномаси. 2021 йил 21 январь.

Бошқа манбалар	15,9	17,6	20,3	19,0	19,7	21,1	20,6	24,1	29,2	18,1	16,0
----------------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

Сўнги йилларда инвестициялар таркиби, хусусан, бюджетдан ажратилган инвестициялар ва банк кредитлари аҳамияти кескин ўзгарди.

Айни пайтда инвестициялар молиявий манбалари таркибий тузилишини қараб чиқадиган бўлсак, унда сезиларли ўзгаришлар рўй берганини кузатиш мумкин (4.2.2-жадвал). Жадвал маълумотларидан кўринадики, инвестициялар молиявий манбалари таркибида давлат бюджетининг улуши 2010 йилдаги 5,2 фоиздан 2020 йилда 6,5 фоизга қадар кўтарилган. Чет эл инвестицияларининг улуши эса, 26,4 фоиздан 42,9 фоизга қадар кўтарилган. Сифат жиҳатидан таҳлил қиладиган бўлсак, иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш йилларида аҳолини иш билан банд этиш, корхона ва ташкилотларнинг фаолият юритиши, улар томонидан ишлаб чиқариладиган товар ва хизматларнинг сотилиши учун давлат томонидан турли хилдаги буюртмалар шакллантирилади. Бу билан ҳам иқтисодий, ҳам ижтимоий масала ҳал этилади.

Шу муносабат билан ҳам 2000 йилда ва ундан кейинги даврларда умумий инвестициялар таркибида давлат бюджетининг улуши юқори бўлган. 2020 йилга келиб эса ушбу секторга тўғри келадиган инвестициялар ҳажмининг улуши қарийб 6,5 фоизгача пасайган. Охирги йилларда мақсадли ва манзилли инвестицион дастурларнинг қабул қилинаётганлиги туфайли давлатнинг мақсадли жамғармалари томонидан инвестиция маблағлари кўпроқ ҳажмда иқтисодиётга йўналтирилмоқда.

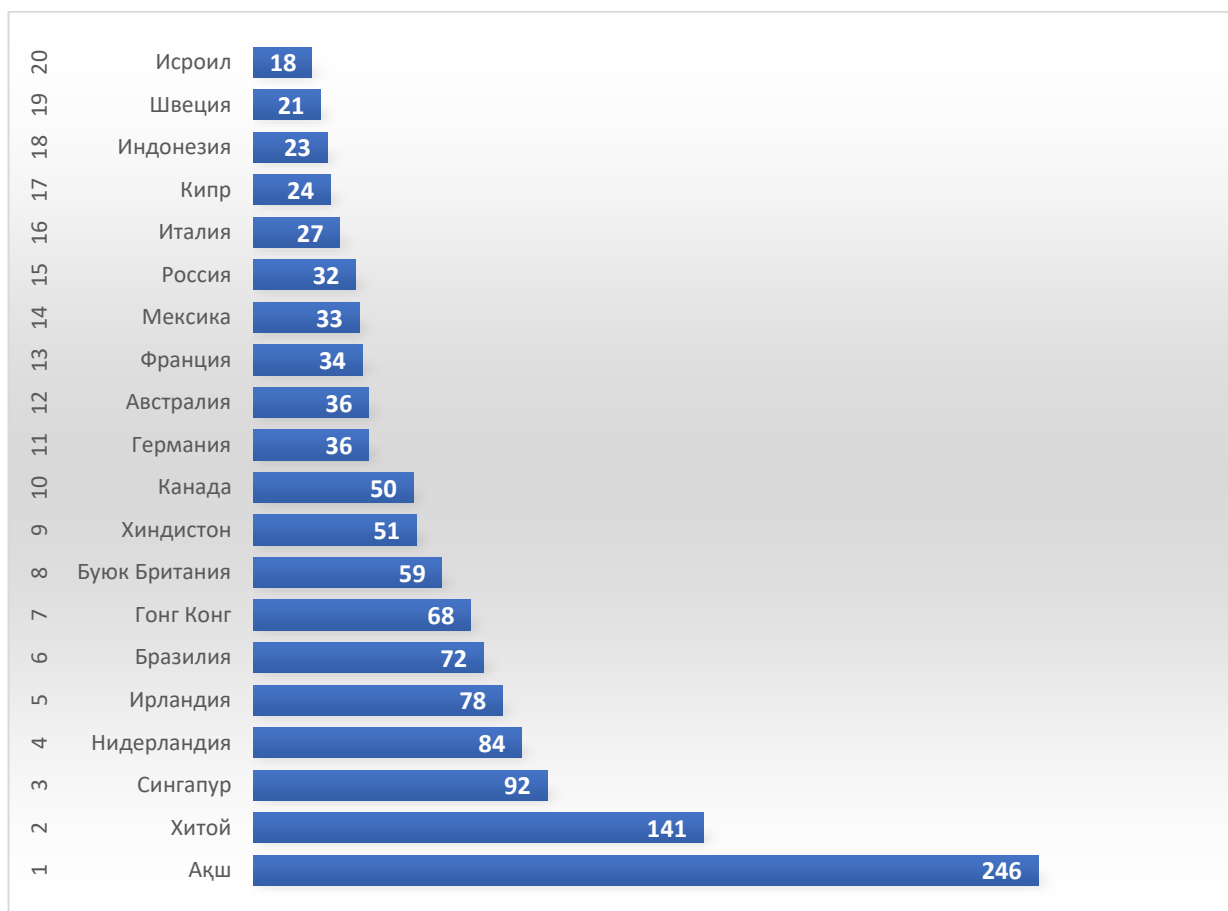
4.2.2-жадвалда акс этганидек, бошқа манбалар таркибида: бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар, тижорат банкларининг кредитлари, Ўзбекистонни ривожлантириш ва тараққиёт жамғармаси, суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш жамғармаси, болалар спортини ривожлантириш жамғармаси ҳисобидан амалга оширилган инвестициялар ўрин олган. Ушбу кўрсаткичга тўғри келган инвестициялар 2010 йилда 15,9 фоизни ташкил этган. 2020 йилда эса, 16,0 фоизни ташкил этган.

2020 йил учун белгилаб олинган инвестиция дастурида молиялаштиришнинг аҳамиятли қисми корхона ва аҳоли маблағлари (34,6 фоиз) ҳамда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этиш (42,9 фоиз) орқали амалга оширилган. Бундан кўриниб турибдики, асосий эътибор корхона маблағлари ва тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажмини ошириш ва бунинг натижасида ишлаб чиқаришнинг технологик қувватларини модернизациялаш, меҳнат унумдорлигини оширишга қаратилган.

Юқорида фикр билдирганимиздек, ҳар қандай давлатнинг иқтисодий жиҳатдан ривожланиши ҳам ички, ҳам ташқи инвестицияларни мамлакат иқтисодиётига жалб қилиш орқали эришилиши исботланган. Ушбу ҳолатни инобатга олиб, тубанда айнан, жаҳон инвестициялар бозоридаги вазият, ривожланишнинг юқори даражаларини эгаллаш мақсадида қабул қилинаётган ислоҳотлар, ишлаб чиқилган услубий ёндашувлар ва тенденцияларнинг шарҳига навбат берилади.

Жаҳон инвестициялар бозоридаги ҳолат. Охирги йилларда халқаро инвестициялар бозорида тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг (ТТХИ)

харакати йилдан-йилга камайиш томон юз тутиб борган. БМТнинг Савдо ва ривожланиш ташкилотининг (ЮНКТАД) “Жаҳон инвестициялари тўғрисидаги маърузаси” маълумотларига кўра, ҳали бери давом этаётган жаҳон молиявий инқирози туфайли дунё бўйича ривожланган давлатларга киритилган тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларга қараганда ривожланаётган давлатларга киритилаётган ТТХИ ҳажми катта миқдорни ташкил қилган (2015 йилда дунё бўйича умумий ТТХИлар экспорти ва импортининг қарийб 63 фоизи ривожланаётган мамлакатларга тўғри келган бўлса, 2020 йилда унинг улуши 72 фоизни ташкил этган²).

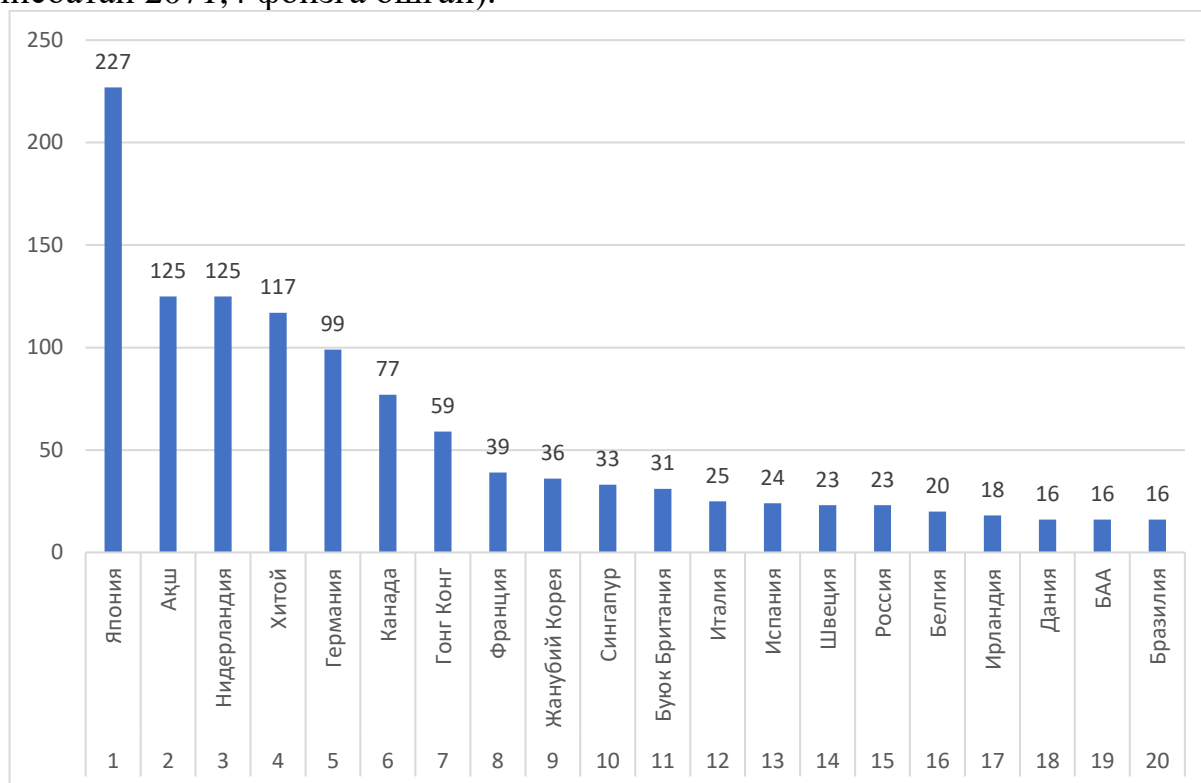

4.2.3-расм. 2019 йилда ТТХИ жалб этган 20 та етакчи давлат
(миллиард АҚШ доллари)

20 та энг етакчи давлатларга жалб қилинган ТТХИ кўрсаткичини таҳлил қиладиган бўлсак (2015 йил учун), энг юқори учталик: Хитой, Гонконг ва АҚШ давлатларига тўғри келган. Ушбу кўрсаткичлар 2019 йилда эса бошқача тус олган. Биринчи, иккинчи ва учинчи ўринлар мос равишда АҚШ (246 миллиард доллар), Хитой (141 миллиард доллар) ва Сингапур (92 миллиард доллар)га тўғри келган (4.2.3-расм). Давлатларнинг ривожланганлик даражасига кўра, ТТХИ жалб қилинган кучли 20 таликнинг саккизтаси ривожланган давлатларга, ўн иккитаси ривожланаётган давлатларга ва 2 таси иқтисодиёти ўтиш даврида бўлган давлатларга тўғри келган.

²Доклад о мировых инвестициях за 2020 г. Отчет Организации Объединенных Наций по торговле и развитию. 2021 год.

Бошқа давлатларнинг иқтисодиётига ТТХИ киритган давлатларнинг ичида БРИКС (Бразилия, Россия, Ҳиндистон, Хитой, Жанубий Африка) энг юқори кўрсаткични ташкил этган. 2000 йилда ушбу давлатлардан чиқиб кетган тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажми 7 миллиард долларни ташкил этган бўлса, 2012 йилга келиб унинг ҳажми 145 миллиард долларни ва ТТХИларнинг 10 фоизига тенглигини кўрсатади (БРИКС томонидан бошқа давлатларнинг иқтисодиётига киритилган ТТХИ ҳажми 2012 йилда 2000 йилга нисбатан 2071,4 фоизга ошган).

4.2.4-расм. 2019 йилда ТТХИ киритган 20 та етакчи давлат (миллиард АҚШ доллари)

Хитой 2015 йилда бошқа давлатларга киритган ТТХИ бўйича биринчи поғонани эгаллаган бўлса, 2019 йилда тўртинчи ўринга тушган (4.2.4.-расм). Ваҳоланки, 2011 йилда олтинчи ўринда турган. Ушбу йиллар оралиғида давлат трансмиллий компаниялари (ТМК) 845 тани, улар томонидан жаҳон иқтисодиётининг турли тармоқ ва соҳаларига киритилган инвестициялар ҳажми 145 млрд. долларни ташкил этган. Бу эса жами ТТХИларнинг 11 фоизини ташкил этади ва улар томонидан яратилган товар ва хизматларнинг умумий миқдори қарийб 26 триллион долларни, шундан 6,6 триллион доллари қўшилган қийматни ҳосил қилган. Ушбу ҳажмдаги товар ва хизматларни яратишда жами 72 миллион киши сарфарбар этилган. Бундан кўриш мумкинки, ТМ компанияларда иш билан банд бўлган битта ходимга 36111,1 АҚШ доллари тўғри келган.

2019 йилда ривожланган мамлакатларга нисбатан ривожланаётган мамлакатлар иқтисодиётига киритилган ТТХИ ҳажми юқори кўрсаткични намоён этган. Ушбу инвестицияларнинг фойда нормаси ўртача 8 фоизни ташкил этганини инобатга олсак, ўтиш даври иқтисодиётига мансуб бўлган давлатларда 13 фоизни, ривожланган мамлакатлар учун эса, ўртача 7 фоизни

ташкил этган. Шундан 33 фоизи (500 миллиард доллар) ТТХИларни қабул қилган давлатларга, қолгани эса (1 триллион доллар), ТТХИ киритган давлатларга репатриация қилинган³.

2019 йилда дунё бўйича ТТХИ ҳажми (экспорти ва импорти) 15 фоизга ошган ҳолда, 2854 млрд.АҚШ долларини ташкил этган. 2019 йилда ривожланган мамлакатларга киритилган ТТХИ ҳажми ўтган йилга нисбатан 3 фоизга ортган (4.2.3-жадвал). Бунда энг катта улуш саноат жиҳатидан энг юқори ривожланишга эга бўлган давлатларга тўғри келади.

4.2.3-жадвал

Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар оқими

(миллиард АҚШ доллари ва фоизда)

Минтақалар	ТТХИ кириб келиши			ТТХИ чиқиб кетиши		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Жаҳон бўйича	1 700	1 495	1 540	1 601	986	1 314
Ривожланган давлатлар	950	761	800	1 095	534	917
Ривожланаётган давлатлар	701	699	685	467	415	373
Африка	42	51	45	12	8	5
Осиё	502	499	474	417	407	328
Шарқий ва Жанубий-Шарқий Осиё	422	416	389	367	345	280
Жанубий Осиё	52	52	57	11	12	12
Ғарбий Осиё	28	30	28	39	50	36
Лотин Америкаси ва Кариб денгизи	156	149	164	38	0,1	42
Океания	1	1	1	0,1	-0,3	-1
Ўтиш даври иқтисодиёти мамлакатлари	50	35	55	38	38	24
Таркибий муносабатлар бўйича жуда заиф, иқтисодиёти кичик бўлган давлатлар	40	39	39	6	2	0,4
Давлатларнинг халқаро ТТХИдаги улуши, фоизда						
Ривожланган давлатлар	55,9	50,9	52,0	68,4	54,1	69,8
Ривожланаётган давлатлар	41,2	46,8	44,5	29,2	42,0	28,4
Африка	2,4	3,4	2,9	0,8	0,8	0,4
Осиё	29,5	33,3	30,8	26,0	41,2	24,9
Шарқий ва Жанубий-Шарқий Осиё	24,8	27,8	25,2	22,9	34,9	21,3
Жанубий Осиё	3,0	3,5	3,7	0,7	1,2	0,9
Ғарбий Осиё	1,6	2,0	1,8	2,4	5,1	2,7
Лотин Америкаси ва Кариб денгизи	9,2	10,0	10,7	2,4	0,01	3,2
Океания	0,1	0,1	0,1	0,01	-0,03	-0,1
Ўтиш даври иқтисодиёти мамлакатлари	2,9	2,3	3,6	2,4	3,8	1,8

³ Доклад о мировых инвестициях за 2020 г. Конференция Организации Объединенных Наций по торговле и развитию.

Таркибий муносабатлар бўйича жуда заиф, иқтисодиёти кичик бўлган давлатлар	2,4	2,6	2,5	0,4	0,2	0,03
--	-----	-----	-----	-----	-----	------

Манба: ЮНКТАД, база данных ПИИ/МНП (www.unctad.org/fdistatistics).

ТТХИ кириб келиши бўйича ривожланаётган давлатларда пасайиш кузатилиб, 2 фоизни ташкил этган. Осиё давлатларига киритилган ТТХИларнинг ўсиши 2018 йилга нисбатан 5 фоизга пасайганини кўришимиз мумкин. Осиё давлатлари таркибида Ҳиндистонга киритилган инвестициялар абсолют қийматда 51 млрд. долларни ташкил этиб, ўтган йилга нисбатан 21 фоизга ўсган⁴.

Халқаро валюта жамғармаси, Бирлашган Миллатлар Ташклотининг Савдо ва ривожланиш конференцияси ва Жаҳон банки томонидан олиб борилган тадқиқотларга кўра, Ақшга киритилган ТТХИ ҳажми 2019 йилда 246 млрд АҚШ долларни ташкил этиб, рейтингда биринчи ўринни эгаллаган. Ушбу рейтингда Ўзбекистон киритилган ТТХИ ҳажми 2,3 млрд АҚШ доллари маблағ билан куйи ўринларни банд этган.

Ривожланган мамлакатларда инвестицияларнинг тўғридан-тўғри оқимлари 2018 йилда қайта кўриб чиқилган \$761 миллиарддан 5 фоизга ошди ва 800 миллиард долларни ташкил этди. Ўсиш заифроқ макроиқтисодий кўрсаткичларга ва инвесторлар учун сиёсат ноаниқлигига, шу жумладан савдо кескинлиги ва брекситга қарамасдан кузатилди. Ушбу тенденция асосан Европадаги тўғридан-тўғри инвестицияларнинг динамикаси билан таъминланди, бу ерда оқимлар 18 фоизга ўсиб, 429 миллиард долларни ташкил этди. Европанинг бир қатор мамлакатлари кучли ўзгарувчанликни бошдан кечирди. Масалан, 2019 йилда Ирландияга оқиб тушадиган маблағ 78 миллиард долларни ташкил этган бўлса, 2018 йилда 28 миллиард долларни ташкил этди. Баъзи йирик иқтисодиётларда тўғридан-тўғри ташқи инвестициялар камайган. Германияда оқим икки баравар камайди, Франция ва Буюк Британияда бироз пасайиб кетди. Оқимлар Шимолий Америкада бир текис бўлиб, 297 миллиард долларни ташкил этди. Қўшма Штатлардаги тўғридан-тўғри ташқи инвестицияларнинг бир оз пасайишига қарамай (-3 фоиз), ушбу мамлакат чет элдан инвестицияларни енг кўп олувчи мамлакат бўлиб қолмоқда (\$246 млрд). Ривожланаётган иқтисодиётларга инвестицияларнинг тўғридан-тўғри инвестициялари ҳажми 2 фоизга камайди ва 685 миллиард долларни ташкил этди.

2010 йилдан бошлаб ривожланаётган давлатларга оқимлар нисбатан барқарор бўлиб, ривожланган давлатларга қараганда анча тор доирада - ўртача 674 млрд Ақш доллар. 2019 йилда тўғридан-тўғри инвестицияларнинг пасайиши Африкага 10 фоизга 45 миллиард долларга тушганлиги, мўтадил иқтисодий ўсиш ва товарларга бўлган талабнинг пасайиши билан боғлиқ. Бу нисбатан кўпроқ диверсификацияланган хорижий инвестицияларнинг кириб бориши (масалан, Жанубий Африка, Марокаш ва Эфиопия) бўлган

⁴Топ-10 стран по объёму иностранных инвестиций. <http://www.vestifinance.ru/articles/66544?page=1>

мамлакатларга, шунингдек, товарларни экспорт қилувчи мамлакатларга (масалан, Нигерия, Судан) оқимларни камайтирди.

2019 йилда кам сонли мамлакатлар кўпроқ маблағ олишди. Африкадаги энг катта хорижий инвестицияларни олувчи Мисрга оқимлар 11 фоизга ўсиб, 9 миллиард долларни ташкил этди. 2019 йилда ривожланаётган Осиёга тўғридан тўғри инвестицияларнинг улуши 5 фоизга камайиб, 474 миллиард долларни ташкил этди. Камайганига қарамай, у чет эл инвестицияларини олувчиларнинг энг катта минтақаси бўлиб, глобал инвестициялар оқимларининг 30 фоизидан кўпроғига мезбонлик қилмоқда. Бу пасайишга, биринчи навбатда, Хитойнинг Гонконгдаги 34 фоизга пасайиши сабаб бўлди. энг йирик бешта олувчилар Хитой, Гонконг, Хитой, Сингапур, Ҳиндистон ва Индонезия бўлди.

Хитой тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни олувчиси сифатида АҚШдан кейин иккинчи ўринни егаллаб келмоқда. Лотин Америкаси ва Кариб денгизида (молия марказлари бундан мустасно) хорижий инвестицияларнинг оқими 10 фоизга ўсиб, 164 миллиард долларни ташкил этди. Хорижий инвестициялар тўғридан-тўғри Бразилия, Чили, Колумбия ва Перуда ўсди, аксарият қисми товарларга тўғри келди, аммо коммунал хизматларга инвестициялар ҳам ошди. 2019 йилда Лотин Америкаси ва Кариб денгизи ҳам қайта тикланадиган энергетикадаги тўғридан-тўғри ташқи инвестициялар учун улкан нуқтага айланди. Ўтиш даври иктисодиётлари тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар кириб келишининг 59 фоизга ўсиши ва 55 миллиард долларни ташкил этганига Россия Федерациясида тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг тикланиши, Украинадаги икки йиллик пасайишдан кейинги ўсиш ва Ўзбекистоннинг янги либераллашуви сабаб бўлди.

Лондондаги TS Lombard тадқиқот фирмасининг Хитой бўлими директори Трей МакАрвернинг мулоҳазаларига кўра, Хитойдаги бизнесга бўлган муносабат «сўнгги уч-тўрт йилда кескин равишда ёмонлашган»: У аввалгидек ўзига жалб этаётгани йўқ. Компаниялар катта эътибор берувчи номинал ўсиш 20 фоиздан 7-8 фоизга қадар тушиб кетди⁵.

Бундан ташқари, МакАрвернинг таъкидлашича, «хорижий компаниялар Хитой хориж сармояларига анча ёпиқ ҳолатга келган, деб ҳисоблашмоқда». Сингапур, Таиланд, Тайванда тўғридан-тўғри хорижий сармоялар келиши ЯИМга нисбатан тўрт йиллик минимумга қадар тушиб кетди. Лотин Америкасида эса 2016 йилнинг сентябрига қадар бўлган 12 ойлик даврда 2003 йилдан бери энг катта даражага етган.

Инвестициялар жалб қилиниши учун молия бозорида қулай муҳитни шакллантириш, солиқ юқини камайитириш, молия ва банк секторини ислоҳ қилиш, тадбиркорликни ривожлантириш муҳим аҳамиятга эга. Миллий иктисодиётни ривожлантириш ҳамда янги ишлаб чиқаришни ташкил этишда кредит ресурсларини жалб қилиш долзарб масаладир, чунки буларнинг ҳаммасини амалга ошириш йирик молиявий имкониятларни талаб этади.

⁵ <http://www.tslresearch.com>

Мазкур молиялаштириш масаласининг ечими корхоналарга инвестицион кредитлар бериш билан таърифланади.

Қайд этиш жоизки, мустақиллик йилларида Ўзбекистонда қулай инвестициявий муҳит шакллантирилди, хорижий инвесторларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича қонун йўли билан кенг кўламдаги имтиёзлар, афзалликлар ва кафолатлар тизими белгиланди.

Натижада, республикада иқтисодиётнинг етакчи тармоқлари ва соҳаларида хорижий инвестициялар иштирокида 4,2 мингтадан кўпроқ корхона ташкил қилинди ва муваффақиятли фаолият юритмоқда. Ҳар йили ўртача 3,0 миллиарддан кўпроқ асосан тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ўзлаштирилмоқда, мамлакат иқтисодиётига киритилаётган инвестициялар умумий ҳажмининг 26,6 фоиздан кўпроғи уларнинг ҳиссасига тўғри келади. Бу эса хорижий инвесторларнинг республика иқтисодиёти барқарорлиги ва пишиқ-пухталигига, уни ривожлантириш истикболларига қизиқиши ҳамда ишончи ортиб бораётганидан яққол далолат беради.

Шу билан бирга, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози давом этаётгани, жаҳон ва минтақавий инвестиция бозорларида рақобат кучайиб бораётгани мамлакатда яна ҳам қулайроқ инвестиция муҳитини яратиш, ишлаб чиқаришларни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш бўйича лойиҳаларни амалга ошириш учун хорижий инвестициялар жалб этилишини рағбатлантириш, шунингдек, хорижий инвесторлар билан ишлашдаги мавжуд бюрократик ғовлар ва тўсиқларни бартараф этиш, хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар фаолиятига давлат ва назорат идоралари томонидан ноқонуний аралашувларга йўл қўймаслик борасида кўшимча чора-тадбирлар қабул қилинишини тақозо этмоқда.

Юқори технологияли ишлаб чиқаришларни ривожлантиришга тўғридан-тўғри қўйилмалар киритаётган хорижий инвесторлар учун максимал даражада қулай инвестиция муҳитини яратиш, республика минтақаларига хорижий сармоялар ва замонавий технологиялар жалб этилиши рағбатлантирилишини кучайтириш, хорижий инвесторлар ҳамда хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар учун кафолатлар ва имтиёзлар тизимини янада мустаҳкамлаш мақсадида қонун ҳужжатларига бир қатор ўзгартириш ва қўшимчалар киритилдики, бу, ўз навбатида, мамлакатимизнинг инвестицион жозибадорлигини оширишга хизмат қилмоқда. Бундай ўзгаришлар сирасида қуйидагиларни келтириб ўтиш жоиз:

1. Хорижий инвесторнинг пул шаклидаги улуши 5 миллион АҚШ долларидан кам бўлмаган янгидан ташкил этилаётган хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар давлат рўйхатидан ўтган санадан бошлаб 10 йил мобайнида солиқ қонунчилигида ўзгаришлар юз берган ҳолларда, юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи, қўшилган қиймат солиғи (товарлар, ишлар, хизматларни реализация қилиш айланмаси), мол-мулк солиғи, ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи, ягона ижтимоий тўлов, ягона солиқ тўлови, шунингдек, Республика йўл жамғармасига ҳамда Таълим ва тиббиёт муассасаларини реконструкция қилиш, мукамал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармасига мажбурий

ажратмалар тўлашнинг мазкур корхоналар давлат рўйхатидан ўтиш санасида амал қилган меъёрлари ва қоидаларини қўллашга ҳақли эканлиги белгилаб қўйилди.

2. Шундай тартиб ўрнатилдики, қиймати 50 миллион АҚШ долларидан ошадиган ва хорижий инвесторнинг улуши камида 50 фоиз бўлган инвестиция лойиҳалари доирасида, ишлаб чиқариш майдонидан ташқаридаги зарур ташқи муҳандислик-коммуникация тармоқларини қуриш бюджет маблағлари ҳамда бошқа ички молиялаштириш манбалари ҳисобидан амалга оширилиши белгиланди⁶.

Юқорида билдирилган таҳлил ва мулоҳазаларни умумлаштирган ҳолда таъкидлаш лозимки, модернизация қилиш жараёнлари кучаяётган бир шароитда давлатнинг ўрта ва узоқ муддатли оралиқдаги инвестицион стратегияси қуйидаги вазифаларни ҳал этишга қаратилиши, бизнинг фикримизча, энг самарали йўл ҳисобланади:

- миллий иқтисодиётнинг юқори суръатдаги рақобатдошлигини таъминлашга қаратилган таркибий ўзгаришларни изчил амалга ошириш;
- иқтисодиётнинг импорт ва экспорт салоҳиятини оширишга хизмат қиладиган, шунингдек, юқори қўшимча қиймат яратадиган етакчи устувор тармоқларни қўллаб-қувватлаш;
- минтақавий инфраструктура соҳасини ривожлантиришга қаратилган устувор инвестицион лойиҳаларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш;
- маҳаллий ва чет эл инвесторларининг инновацион-инвестицион фаоллигини ошириш мақсадида инвестицион муҳит жозибадорлигини таъминлаш;
- юқори технологияларга асосланган ва юқори қўшимча қиймат яратадиган қўшма лойиҳаларни ташкил этишга хизмат қиладиган қулай бизнес-муҳитини яратиш;
- инсон капиталини ривожлантиришга қаратилган ва бугунги кунда БМТ томонидан давлатларнинг кўп қиррали ривожланишига берилаётган баҳолардан бири сифатида Инсон тараққиёти индексининг юқори бўлишлигига эришиш.

⁶ Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар жалб этилишини рағбатлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 й., 15-сон, 167-модда; 2013 й., 12-сон, 150-модда.